

JAMES REBANKS

Waar de Stilte Woont

Een bijzonder verhaal
over vriendschap, traditie
en een afgezonderd leven
in Noorwegen

Inhoud

Proloog	11
De reis	23
De keuze	71
Bouwen	121
<i>Varntid</i>	177
De eenden	223
Een uitje	269
Thuis	295
Over deze tekst	327
Dankwoord	331

Proloog

Het tijdperk van de mensen zal voorbijgaan. Misschien is het einde ervan al ingezet, al zal het wellicht nog de nodige tijd in beslag nemen. Als dit een Hollywoodfilm zou zijn, zou de slotscène een man laten zien die met een geweer rondrent tussen de restanten van een stad. Maar ik denk dat de laatste mensen niet in de stad zullen rondhangen; in tijden van wanorde valt er in stedelijke gebieden niks te eten. Mensen zullen de uitersten ontvluchten. Ze zullen de chaos, ziektes en moordmachines achter zich laten en plaatsen opzoeken waar onze kapotgemaakte ecosystemen nog iets van een leven mogelijk maken. Net als veel van de eerste mensen zullen de laatste mensen aan de kust te vinden zijn, waar ze leven van de zee en het strand. Ik stel me voor dat de laatste mens op aarde een vrouw zal zijn op een rotsige kust. Zo iemand heb ik ooit ontmoet, een vrouw aan de rand van alles. Een vrouw die

nog altijd leefde naar alles wat ze kende en waarvan ze begreep dat het afgelopen was.

Zo'n tien jaar geleden was ik naar een eiland gereisd langs de kust van Noorwegen. Het kostte me twee dagen in vliegtuigen, treinen en boten om er te komen, plus lang wachten in terminals. Bij elke overstap moest ik verder lopen vanaf de centrale hal van het vliegveld en werden de vliegtuigen kleiner. Mijn laatste vlucht was met een propellervliegtuig waarin de stewardess zich zijdelings tussen de rijen olieplatformarbeiders in dikke pooljassen door moest wringen. Het was al mei, maar de bleke kustlijn onder ons zag eruit alsof de sneeuw nog maar net was gesmolten.

Thuis woonden we in een oude boerderij die we aan het opknappen waren, in een dorpje in Cumbria, vlak bij waar ik ben opgegroeid. Buiten had ik een houten schuurtje met een computer erin. Mijn werk was onderzoeken hoe onge-repte en kwetsbare gebieden kunnen worden beschermd tegen de toenemende druk van het wereldwijde toerisme. Mijn vader, die zijn hele leven met zijn handen had gewerkt, begreep niet in welke zin dit een baan kon zijn, en zelf vroeg ik me dat ook weleens af.

Een paar dagen eerder had mijn baas Peter gebeld. Hij stuurde me naar de Vega-archipel. Volgens hem was natuur-bescherming voor de Noren een serieuze zaak en konden wij veel van hen leren.

Alles wat ik wist over Noorwegen paste op de achterkant van een sigarendoosje, maar ik kreeg betaald om snel bij te leren. Ik kwam erachter dat de archipel halverwege de kust van Noorwegen ligt, in de regio Helgeland, op de 66ste breedtegraad, vlak onder de poolcirkel.

Sommige vogels die bij ons in Engeland overwinteren, brengen hun zomers daar door, maar mensen komen er nauwelijks.

Mijn eindbestemming was Vega, het grootste eiland van de archipel, slechts enkele kilometers lang. Vanaf de boot leek het aanvankelijk niet meer dan een rijtje bergtoppen die oprezen uit zee. Toen we dichterbij kwamen, zag ik boerderijen en plukjes huizen tussen stukken open landschap. Er stonden twee auto's te wachten op passagiers; bij een ervan stond een man. Hij liet zijn passagier instappen en vroeg toen waar ik naartoe moest. Ik kon wel met hem meerijden. Na een tijdje reden we door een klein stadje met een paar winkels, een garage, een school en een grote houten kerk. Zo'n drie kilometer verderop zette hij me af in een klein vissersdorp bij een oud vissershuisje, waar ik zou verblijven.

Ik bracht twee dagen door in een saai kantoorgebouw, waar ik presentaties bijwoonde door mensen van het toerismebureau. Ik noteerde gegevens en vroeg wat ik verondersteld werd te vragen. Maar wat me echt fascineerde, waren de meest afgelegen eilanden en de merkwaardige traditie die maakte dat daar mensen naartoe bleven gaan.

Op de meeste foto's van die eilanden waren vrouwen te zien. Vrouwen in bootjes. Vrouwen die nestlocaties gereed-

maken of eieren bij zich hebben. Vrouwenhanden die eendenkuikens vasthouden. Zittende vrouwen die eiderdons schoonmaken. En vrouwen die naar buiten kijken vanuit houten hutjes in een adembenemend poollandschap. Het oogde allemaal een beetje smoezelig en verbleekt, alsof het afbeeldingen betrof van allang vergeten mensen uit de jaren zestig of zeventig. Maar uit de verhalen die ik te horen kreeg over deze vrouwen, bleek dat de foto's recent waren. Deze vrouwen waren daar nog steeds aan het werk, een paar kilometer verderop, achter de golven. Ze leken te leven op de rotsen. Op een van de foto's had een vrouw een geweer over haar schouder.

Ik dacht dat ik me op een van de meest afgelegen eilanden bevond, maar er bleken honderden kleinere eilandjes achter te liggen. De archipel loopt door tot ver in de Noorse Zee. Vega was nog een baken van beschaving. Verderop waren eilanden zonder elektriciteit, winkels of andere voorzieningen. Dat waren de plekken waar de vrouwen werkten. Elk voorjaar, zo legden de medewerkers uit, reizen de vrouwen naar deze eilandjes en bouwen daar kleine houten hutjes voor wilde eiders, die ze beschermen tegen roofdieren. En wanneer de eenden hun jongen hebben grootgebracht en hebben meegenomen naar zee, verzamelen de vrouwen het achtergebleven waardevolle eiderdons om dit schoon te maken en te verkopen. Deze oude traditie wordt nog steeds in ere gehouden, zij het ternauwernood. Om dit te kunnen doen hebben de vrouwen rust en eenzaamheid nodig. De overheid heeft tot taak om wat achter de horizon ligt tegen ons te beschermen.

1.

De reis

De motorboot ploegt hotsend en botsend voort over de Atlantische Oceaan. Anna zit zwijgend aan boord; een zilveren haarlok is ontsnapt uit haar haarband. Grijs regensluiers vormen de verbinding tussen de oceaan en de vettige, zwarte cumuluswolken. In de kajuit weerklinkt het doffe gedreun van de motor. De heen en weer zwoegende ruitenwissers vegen telkens een taartpunt glas schoon. Een tinnen koffiepot verschuift bij elke klap een klein stukje op het dienblad. De stuurman richt zijn blik op Anna. Zij staart naar de horizon alsof er niets anders bestaat.

Anna was een stuk ouder dan ik me haar herinnerde. De avond ervoor hadden we in de woonkamer van haar huis op

Vega gezeten. Ze had zwarte koffie gezet en we aten donkere chocolaatjes. Haar breiwerk lag over de leuning van haar stoel. Kleine cactussen sierden de vensterbank. De tv stond op de Noorse teletekst – het nieuws teruggebracht tot een paar regels tekst. Anna vertelde me dat ze graag naar sciencefiction keek, zoals *Star Trek*. Dit was niet de halfwilde vrouw op de rotsen die ik me herinnerde. Ze had ook een doodgewone oma kunnen zijn. Ik gokte dat ze rond de zeventig was, maar durfde het niet te vragen.

We praatten, in het Engels, en vertelden elkaar over onze families. Maar we begrepen elkaar maar half en om de paar zinnen haalde een van ons de schouders op of lachte gefrustreerd; soms gaven we het op, als het te ingewikkeld was om iets te zeggen. Anna liet me haar oude foto's zien, misschien omdat dat makkelijker was.

De wanden van haar eetkamer waren een eerbetoon aan mensen van het eiland. Ze liet me haar vader zien, zijn broers en zussen, en haar grootouders, meerdere generaties van de familie Måsøy op stijve portretten, waarop hun door hard werken verdiende rijkdom duidelijk zichtbaar was. De mannen zagen er trots uit, in gesteven overhemden met stijve boorden en zwarte wollen vesten en pakken. De vrouwen oogden iets minder streng, of misschien juist ongemakkelijk in hun beste kleren: gestreken witte en crèmekleurige jurken tot op hun enkels, met opgestoken haar en getooid met sierlijke halskettingen en broches. Deze foto's waren genomen om trots aan de muur te hangen, in vergulde lijsten. De vrouwen hadden sterke schouders, onmiskenbaar ver-

weerde wangen en vlasblond, door de zeewind gebleekt haar. De mannen hadden melkwitte voorhoofden nu ze hun vis-serspetten hadden afgezet en hadden hun geoliede haar op-zijgekamd. Op de buitenfoto's waren houten huizen te zien op woeste, grijze rotsen en stranden die waren bedekt met zilverkleurig drijfhout. Deze mensen leken op de mensen die ik kende – mensen die hun hele leven met hun handen hebben gewerkt, onder alle weersomstandigheden. Eigenlijk za-gen ze er net zo uit als wij. Maar mijn mensen zagen vrijwel nooit de zee en hadden het er nooit over; zij waren boeren. Ik voelde hoe trots Anna was op de oude wereld van haar voor-ouders. Ik voelde een vergelijkbare trots en ik denk dat zij dat merkte.

Die avond vertelde Anna mij allerlei verhalen en fragmen-ten van verhalen. Sommige gingen over de kleine hoeve op Vega waar ze nu woonde, andere gingen over eilanden met vreemd klinkende namen. Soms vertelde ze het hele verhaal in een razend tempo, soms ontvouwde het zich stukje bij beetje. Sommige verhalen gingen over eenden, andere over het leven op een eiland, weer andere over handel. Sommige verhalen gingen over het begin van de negentiende eeuw, andere over een week geleden, alsof er in de tussentijd niks was veranderd. Het was een verwarrende kluwen, maar An-na wist waar elk verhaal thuishoorde, als een wever die een weefgetouw bedient. Anders dan ik kon zij het prachtig

vormgegeven kleeft al voor zich zien. Ze wilde dat ik begreep dat haar mensen verweven waren met de vezels waaruit deze plaats bestond. Ze was een afstammeling van een familie van ‘eiderdonsadel’, mensen die een zeldzaam en kostbaar product verzamelden en verkochten – de veren van de eider. Haar mensen hadden het eiderdons van de noordwestkust van Europa naar de wereld gebracht.

Mijn gevoel was dat Anna niet accepteerde dat het verleden van haar familie dood was, of dat althans zou moeten zijn. Ze droeg haar verhalen met zich mee zoals de oude Grieken dat ooit moeten hebben gedaan, lang voordat die verhalen werden opgeschreven en toegeschreven aan een dichter met de naam Homerus. Veel van haar trots was ontleend aan de ontwikkeling die haar familie had doorgemaakt, van bijna-krantenjongens tot bijna-miljonairs, van landloze arbeiders tot mensen met status. En dat was allemaal mogelijk geweest doordat ze wisten hoe ze zorg moesten dragen voor het stukje oceaan rondom hun eilanden en hoe ze moesten oogsten en verkopen wat het gebied voortbracht.

Terwijl Anna deze verhalen vertelde, wees ze op de oude foto's aan de muur. Ze zag eruit als een koningin – niet vanwege haar kleding of eigendommen, maar vanwege haar uitdagende blik. Anna was in opstand gekomen tegen de moderniteit. Haar overtuiging dat dit er allemaal nog steeds toe deed, was absoluut en onwrikbaar – een godsgeschenk.

Ze stamde af van een lange reeks van boeren-visseren: mensen die met de ene voet op het land en de andere in de oceaan leefden. De Noorse benaming voor de ondiepe kuststrook die zich tot zo'n 45 kilometer in zee uitstrekt vanaf de voet van de kliffen is *strandflate* (strandvlakte). Rond Vega steekt de oceaanbodem, opgeruwd en geërodeerd door de reusachtige gletsjers uit het verleden, boven de golven uit in de vorm van duizenden grotere en kleinere rotseilandjes. Het water daartussenin is soms zo ondiep dat de lokale bevolking spreekt van de *stovelhav* – de 'bootzee'. Met laagwater kun je daar droogvoets oversteken.

Zoals ooit elk Vikingkind wist, is de hele kustlijn gevormd uit het lichaam van een dode reus. De bergen zijn gemaakt van zijn botten. De aarde van zijn vlees. Zijn groene haar bedekt de lagergelegen delen van de kliffen. De oceanen zijn ontstaan uit zijn bloed en zweet. En zijn tanden werden eilanden, riffen en rotsen. Zonder deze reus zou het verhaal van Anna's familie niet mogelijk zijn geweest. Zij hadden geleefd tijdens de naweeën, in het kustlandschap dat hij had achtergelaten.

Nadat het ijs zich duizenden jaren geleden had teruggetrokken, hadden mensen uitgevogeld hoe ze op deze plek moesten overleven – door een mix van jagen-verzamelen en landbouw. In goede jaren verbouwden ze op hun rotsige akkers de aardappels, rogge, spelt en haver die ze nodig hadden. Ook hielden ze vee: een varken dat op de boerderij werd vetgemest, een paar schapen, een kleine dichtbeharde koe, die in de winter hooi te eten kreeg.

Gedurende vele meedogenloze eeuwen zwollen de buiken van de mensen op door voedselgebrek wanneer de gerst was weggerot of wanneer de varkens ziek werden. Als je diep landinwaarts leefde, ging je dan dood van de honger, tenzij je emigreerde. Maar als je dicht bij zee woonde, kon je op jacht naar vis of wat je verder maar kon vinden tussen de rotsen en in het ondiepe water.

Degenen die langs deze kusten wisten te overleven, werden in de loop der tijd ervaren vissers die zich verder buitengaats waagden, waar het water wemelde van de vissen. Enorme heilbotten. Grote kabeljauwen met openstaande bekken. Immense scholen haring. Plus ontelbare andere dieren die je kon eten, van zeehonden tot walvissen. En je had de zeevogels, die niet alleen voedsel opleverden in de vorm van vlees en eieren, maar ook warmte door hun veren.

Als je je onder alle weersomstandigheden aan deze kust kon redden door te leven van rotsige akkers en de zee, dan hield niets je meer tegen om je langs alle noordelijke zeeën te verspreiden. Aldus geschiedde.

De geschiedenis, geschreven door hun slachtoffers, christelijke priesters, gaf de naam 'Vikingen' aan de mensen die van hier vertrokken – om te handelen, te onderzoeken, te plunderen, te vechten of te stelen. Een van de plaatsen waarvoor zij deze kust achter zich lieten, is nu mijn thuis.

Ik herinnerde me hoe een leraar op school had verteld dat mensen in Noorwegen ons dialect grotendeels kunnen verstaan. Destijds geloofde ik daar niks van, maar hij had gelijk. We zijn hetzelfde volk, slechts gescheiden door een zee en pakweg duizend jaar geschiedenis. Veel van wat Anna zei in haar eigen taal verstond ik zonder vertaling. De lijst van woorden die we beiden begrepen, verbaasde ons. Hij bevatte woorden als:

beck (wenken), *fell* (viel), *thwaite* (wacht), *lowp* (laag), *sieves* (zeven), *layk* (liggen), *yam* (ja) en *scribble* (krabbelen).

Ik liet Anna mijn exemplaar zien van de *Sagen van IJsland*, met de verhalen die de Vikingen elkaar vertelden over de grote krijgers van hun tijd. Ze knikte. De sagen vertellen hoe de Vikingen eiderdons accepteerden als eerbetoon of pacht van de boeren-vissers die achterbleven – Anna's mensen. De veren raakten verbreid via de aloude handelsroutes. Al in de ijzertijd werden koningen, koninginnen en krijgers begraven onder donzen dekens – sommige van eiderdons, andere van dons van andere heilige vogels – om hun reis naar het hiernamaals te veraangename.

Lang na de hoogtijdagen van de Vikingen zette dit kustleven zich voort. Vergelijkbare culturen strekten zich uit rond de

Baltische Zee, langs de noordkust van Rusland, rond IJsland en Groenland, en zelfs tot in de noordelijke delen van de Verenigde Staten en Canada. Anna's mensen bewoonden de buitenrand van Europa, op de kleinste eilandjes, waarna de diepe oceaan begon.

Ruwweg gold: hoe verder je van het vasteland verwijderd raakte en hoe rotsiger de eilanden, des te armer de mensen – maar de voorouders van Anna en enkele andere families waren erin geslaagd hier een bloeiend bestaan op te bouwen. Ze hadden geleerd de rijkdommen van zee en strand te oogsten, door te vissen, op zeehonden te jagen, eieren van zeevogels te rapen en elk voorjaar honderden nestlocaties te maken voor de wilde eiders. Deze nesten leverden het kostbare dons op waar wereldwijd vraag naar was. Al generaties lang had Anna's familie de eenden beschermd tegen de vele vijanden die ze konden doden. Nadat de eieren waren uitgekomen en de moeders hun kuikens mee terug naar zee hadden genomen, oogstten ze het dons dat was achtergebleven in de slordige nesten. Halverwege de negentiende eeuw hadden eeuwen van hard werken hen behoorlijk welvarend gemaakt, en ontegenzeggelijk trots.

Die avond ging ik opgewonden naar bed. Deze hele meeslepende geschiedenis van ruim duizend jaar en al deze kennis en vaardigheden hadden overleefd op een paar onherbergzame eilandjes dankzij een handvol koppige oude mensen.

Ik kon niet wachten om ernaartoe te gaan en het zelf te beleven. Ik lag in Anna's logeerkamer onder een dekbed van eiderdons en viel in een diepe slaap.

De volgende ochtend vertrokken we naar de haven. Op een grindpad, achter een rij rode boothuizen, stond een vrouw te wachten. Ze stelde zich nogal stijfjes aan me voor, vertelde dat ze een vriendin van Anna was en verontschuldigde zich toen voor haar slechte Engels. Ze vroeg zich af of ze wel in staat zou zijn om te vertalen voor een gast. Ik begreep het niet en Anna merkte dat. Ze legde uit dat Ingrid met ons mee zou komen naar het eiland. Ik las het ongemak op de gezichten van de beide vrouwen.

Er klonk een plof. Een man tilde zakken uit een pick-up. Hij liep onze kant op en bekeek mij eens goed. Ingrid zei: 'Dit is mijn man, Stig. Hij zegt hallo.' Ik betwijfelde of hij hallo had gezegd, maar zei toch maar hallo terug. Ingrid vroeg of ik getrouwd was en kinderen had. 'Jazeker,' antwoordde ik, 'ik heb vier kinderen en ben gelukkig getrouwd.' Ik liet haar een foto zien op mijn telefoon.

Ingrid leek gerustgesteld en zei iets tegen haar man. Die keek nog steeds enigszins verstoord, maar knikte en reed weg.

Reis naar een eiland waar de tijd stil lijkt te staan

James Rebanks neemt je mee naar een afgelegen eiland in Noorwegen, waar hij het bijzondere leven ontdekt van een oude vrouw die dons van eidereenden verzamelt. Hij raakt gefascineerd door haar vastberadenheid om een eeuwenoude traditie in stand te houden. Wat volgt is een meeslepend verhaal over het harde bestaan in de natuur, vriendschap en veerkracht.

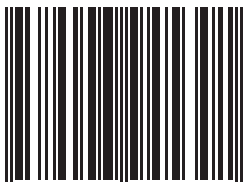
Naarmate Rebanks het leven op het eiland leert kennen, ontdekt hij nieuwe inzichten over zichzelf. In *Waar de stilte woont* nodigt hij je uit om opnieuw verbinding te maken met de natuur en toont hij de diepe betekenis van een eenvoudig bestaan.

‘Een rustgevend en diepzinnig boek. Rebanks schetst een beeld van een wonderlijke wereld.’

– Helen Davies, *The Sunday Times*

James Rebanks is een Engelse schapenhouder en schrijver.

Zijn bestsellerdebuut *Het herdersleven* is vertaald in zestien talen. Zijn tweede boek *Pastorale* werd uitgeroepen tot *Sunday Times Nature Book of the Year*.

9 789043 945301

www.kosmosuitgevers.nl

**KOS
M•S**

NUR 320 / 410

Kosmos Uitgevers,
Utrecht / Antwerpen